

TEGEN DE KWAKZALVERIJ

UITGAVE VAN DE VERENIGING TEGEN DE KWAKZALVERIJ, VERENIGING TOT EVALUATIE VAN ALTERNATIEVE BEHANDELMETHODEN EN TOT BESTRIJDING VAN DE KWAKZALVERIJ

Turkije trekt ten strijde tegen het bijgeloof

"Natuurlijk kan je niet alles goed praten wat Hitler gedaan heeft, maar die Autobahnen zijn toch wel voortreffelijk!"

Fred Haché.

Kunstenaar en tv-maker Wim T. Schippers, geestelijk vader van Fred Haché, Barend Servet en Sjef van Oekel, was jarenlang een omstreden en weinig begrepen artiest. Buiten de kring van trouwe aanhangers vond hij niet altijd de waardering waar hij recht op had en zeer velen namen zelfs aanstoot aan zijn vrijmoedige producties. Wim Kan zette deze aanstootnemende kleinburgers eens raak neer, toen hij, een brave huisvader spelend, zijn vrouw naar het scherm riep onder de uitroep 'Kom gauw, Mien, ze kwetsen weer'. Samen met de fameuze makers van tv-documentaires nieuwe stijl als Hans Keller en Roelof Kiers zorgde Wim Schippers ervoor, dat de V.P.R.O. zijn puntjes verloor: de vrijzinnig protestantse dominees-omroep veranderde in enkele jaren tijds in de progressieve omroep, die zij thans nog is.

Deze machtsvername binnen de VPRO werd door onze toenmalige secretaris en huidig ere-lid Van de Graaff nogal eens als afschrikwekkend voorbeeld genoemd, als wij pleitten voor acties om het ledental van de Vereniging eens wat op te vijzelen. Hij stelde zich dan voor, dat zich een paar honderd homeopaten collectief zouden aanmelden en aldus de macht in de Vereniging zouden kunnen overnemen. Zijn angst is tot nu toe ongegrond gebleven, want ondanks de gestage groei van het ledental van onze vereniging: er bevindt zich onder ons voor zo ver wij weten geen enkel lid van de VHAN, de NAAV, de ABNG of hoe die kwakzalversclubs verder ook mogen heten.

Wim T. Schippers heeft inmiddels de erkenning gekregen, waar hij recht op heeft. In het afgelopen jaar ontving hij diverse onderscheidingen: eerst al de ere-Nipkov-schijf en de Lira-prijs voor zijn radio- en tv-werk. Op 20 oktober 1994 ontving hij bovendien uit handen van prins Bernhard de David Roëll-prijs voor zijn hele oeuvre. De laatste prijs is afkomstig van het Prins Bernhard Fonds, dat zich daarmee in onze ogen weer recht op volledig eerherstel heeft verworven. Het Fonds stond in een kwaad daglicht sinds het in 1989 forse subsidie verleende aan een project van een geflippte antroposofische landbouw-ingenieur, die de gezondheid van het door zure regen aangetaste Gelderse bos ging behandelen met homeopathische middelen (zie *Actieblad* sept. 1989). In zijn dankwoord sprak Schippers - ècht deugen wil hij nog steeds niet - het vermoeden uit, dat prins Bernhard de prijs o.a. met zoveel genoegen had uitgereikt omdat hij veel waardering had voor alle aandacht die Schippers altijd had gehad voor zijn familie. Wie herinnert zich niet de hilarische scènes met Juliana, die spruitjes zit schoon te maken en Beatrix, die onder de douche luidkeels het Wilhelmus zingt?

Hersenspinsels aan de kaak gesteld

Al deze *free floating* associaties kwamen bij ons op, toen wij op 27 september 1994 in *NRC Handelsblad* een bericht lazen over de inspanningen van de Turkse regering om tegen het bijgeloof onder zijn bevolking op te treden. De islamitische rechtsgeleerden (mufti's)

hadden eerst gedurende zes maanden alle bijgeloof geïnventariseerd en deze lijst werd vervolgens voorgelegd aan een commissie van deskundigen, aangewezen door het directoraat voor godsdienstzaken, dat nu een boek gaat verspreiden, waarin al deze hersenspinsels aan de kaak worden gesteld. Postbus 51 op zijn Turks, *als het ware*. Turken zullen na lezing van dat werkje niet meer mogen geloven, dat een mes onder het kussen van een baby maakt, dat het kind extra intelligent wordt. Hetzelfde geldt voor de overtuiging dat het verbergen van de navelstreng in een moskee maakt dat het kind een beroemd geleerde zal worden. Ook het gebruik, dat onvruchtbare vrouwen van hun probleem verlost worden door het nuttigen van de voorhuid van besneden jongetjes, wordt veroordeeld. De plaatselijke mufti van de aan de Zwarte Zee gelegen provincie sprak er schande van dat de wanhoop en naïveteit van de dorpsvrouwen op deze wijze wordt misbruikt.

Waarom krijgen wij bij dit bericht vage gevoelens van jaloezie op onze geestverwanten in dat verre half totalitaire Turkije? Waar onze overheid in het kader van half slap meewaaien met modieuze bevestigingen van het kiezersvolk jarenlang subsidie verleende en verleent aan alternatieve groeperingen en hun projecten, daar kiest de Turkse regering nu ondubbelzinnig stelling tegen het bijgeloof. En dat terwijl de ideeën van homeopaten en acupuncturisten, om hen maar even te nemen, toch minstens even absurd zijn als die van de achterlijkste Turken. Zou het niet heerlijk zijn, als ook onze overheid een soortgelijke campagne zou gaan voeren? Het hoeft echt niet zo veel te kosten. Bolkestein heeft gepleit voor een flinke korting op het budget voor postbus 51 en wij zijn het daar mee eens. Al dat gemoraliseer over de hoofden van het ongeïnteresseerde volk helpt toch niets en het is weggegooid geld. Gezien echter de enorme schade, die de alternatieve geneeskunst aanricht, zou daarvoor echter toch een klein bedrag gereserveerd kunnen worden. Korte indringende boodschappen zouden het beste zijn: 'Homeopathie is waterhandel' en 'Acupunctuur doet pijn, hoor!' en 'Moerman helpt geen moeder, man!' en 'Jomanda is een heks!'

(vervolg op pag. 2)

Inhoud

C.N.M. Renckens: Turkije trekt ten strijde tegen het bijgeloof.....	1
In memoriam: J.W.H.D. Uitterdijk.....	2
C.N.M. Renckens: Petr Skrabanek 1940-1994.....	3
Drs. A.L. Ternee: De taal van de kwakzalver (II)	4
Peter Bügel: Fee.....	5
Samenwerking tussen huisartsen en alternatieve genezers?	7

"Het diepe yin en de gevoeligheid voor klokhuysvruchten (appel, peer, mispel)", Antonie X, arts, zich noemende specialist alternatieve geneeskunst (blz. 12).

Colofon

Vereniging tegen de Kwakzalverij

Opgericht 1 januari 1881

Correspondentie-adres: Jister 17-19, 8446 CD Heerenveen;
tel. 05130-25956

Bestuur:

Voorzitter: C.N.M. Renckens, vrouwenarts, Hoorn

Secretaris: H. de Vries, apotheker, Heerenveen

Penningmeester: I.H. Harms, dierenarts, Hardenberg

Leden: drs. P.C. Bügel, psycholoog, Groningen;

mr. Th.J. Douma, advocaat, Haarlem; C.P. van der Smagt,

huisarts, de Bilt; prof.dr. H. Timmerman, hoogleraar

farmacotherapie, Voorschoten; W.M. Veenema, huisarts,

Joure; W. Zipp, tandarts, Enkhuizen

Adviserend lid: S. Lelie, Middelburg

Redacteur: J.Th. Balk, Keverberg 54, 1082 BE Amsterdam.

Het Actieblad tegen de Kwakzalverij verschijnt 5x per jaar.

Abonnement: f 45 per jaar.

Postgiro van de Vereniging: 32237 ten name van Penningmeester
van de Vereniging tegen de Kwakzalverij, Hardenberg.

De contributie bedraagt thans minimaal f 50 zulks met inbegrip
van het abonnement op het Actieblad tegen de Kwakzalverij; voor
studenten en leerlingverpleegkundigen f 10; begunstiger wordt
men door een schenking aan de vereniging van minimaal f 100.

In memoriam J.W.H.D. Uitterdijk

Op 4 december j.l. overleed in zijn woonplaats Medemblik ons bestuurslid, de heer J.W.H.D. Uitterdijk, dermatoloog. Hij bereikte de leeftijd van 78 jaar. De crematie heeft op uitdrukkelijk verzoek van de overledene in besloten kring plaats gevonden. Voor hij zich te Medemblik vestigde was de heer Uitterdijk o.a. een aantal jaren werkzaam in het Diaconessenhuis te Utrecht.

De Vereniging tegen de Kwakzalverij verliest in hem een zeer markante figuur, die zich in het bijzonder bezighield met het ontmaskeren van de stroom paranormale pretenties die nog niet zo lang geleden het alternatieve landschap kenmerkten. Hij stond gemakkelijk zijn mannetje in debatten, steunend op de basis van het gezonde verstand. Hij was een volbloed pragmaticus, niet te beïnvloeden door de alternatieve woordenstroom, die hij genadeloos terugbracht tot het lege gekakel dat het in werkelijkheid was. Gedurende een lange reeks van jaren heeft de heer Uitterdijk deel uitgemaakt van het bestuur van de Vereniging tegen de Kwakzalverij.

De Vereniging is hem dankbaar voor alles wat hij heeft gedaan ter bestrijding van de kwakzalverij. Hij ruste in vrede.

(vervolg van pag. 1)

Dwang en overheidspropaganda

En toch zal het er wel niet van komen, het roept te veel associaties op met totalitaire regimes en alle bijbehorende bezwaren. De Duitse Autobahnen zijn fantastisch. Maar alleen Wim T. Schippers kan zijn personage laten zeggen, dat dat toch maar bereikt is. Hij veroorzaakt daarmee verwarring bij de luisteraar en heeft zijn doel bereikt. Dwang en overheidspropaganda werken op den duur natuurlijk ook averechts. In Oost Europa bestond voor de val van het communisme bijna overal een verbod op homeopathie en in Oost-

Duitsland werden in tegenstelling tot de Bondsrepubliek geen Heilpraktiker, die 'Staatlich anerkannte' kwakzalvers, meer opgeleid. Zij, die nog een oude licentie hadden, konden praktiseren, maar nieuwe vergunningen werden niet verstrekt. Er was van staatswege weinig sympathie voor alternatieve geneeswijzen, hoewel ze niet verboden waren. Alleen acupunctuur, met zijn Maoïstisch-ideologische achtergrond, werd hier en daar binnen de staatsgezondheidszorg toegepast. Volgens het artikel 'Complementary medicine in Europe' (*British Medical Journal* p. 107-111; 9 juli 1994) beleeft de alternatieve geneeskunde nu een opbloei in het geliberaliseerde Oost-Europa. Elders lazten wij intussen, dat de gezondheid van de bevolking in Oost-Duitsland in diezelfde periode is verslechterd, zoals o.a. blijkt uit sterfte-statistieken. Het zou onwetenschappelijk en iets te demagogisch zijn een verband tussen die twee feiten te leggen, maar uitsluiten doen wij niets.

Bij het lezen van al deze berichten kwam er nog een herinnering bij ons boven. Hoe zat dat eigenlijk in de tijd, dat in ons land een bruto en totalitair regime heerste? Daarover moest er toch nog wel iets in de oude Verenigingsarchieven te vinden zijn. En ja hoor: ook het fascistische Hitler-regime had voorbeeldige opvattingen met betrekking tot kwakzalverijen en pakte de zaak nog voortvarender aan dan de huidige Turkse machthebbers. Men leze de 'Noot voor de redacties en directies', dat de Presse-Abteilung van de bezetter op 3 oktober 1941 aan de kranten verzond (zie kader).

Je mag het natuurlijk niet wensen of denken, maar wat zou het bijvoorbeeld prettig zijn als de sterke arm ineens een einde zou maken aan de hysterische taferelen, die het 'helend medium' Jomanda in de evenementenhal te Tiel veroorzaakt. Deze ex-ballerina, die van Radio Noordzee Nationaal inmiddels zendtijd ter beschikking heeft gekregen, die 'Bhagwan van het proletariaat' met NS-ondersteuning, die 'toverkol' (Jack Spijkerman in de Steen- en beenshow van de VARA), die plaag van ons secretariaat (op hoogtijdagen bellen wel tien journalisten om commentaar!), als die nou eens gewoon met een beroep op de wet gedwongen zou zijn haar grote mond te houden: zegt u nu zelf, dat zou toch wel een weldaad zijn!

Maar, nee zo gaat dat natuurlijk niet. Wij leven niet in Turkije en godzijdank ook niet in nazi-Duitsland en wij zeggen heel flink, met Voltaire, dat wij het absoluut oneens zijn met wat zij zeggen, maar dat wij tevens het recht om dat te zeggen met allemacht zullen verdedigen. En dat desnoods ook tegen gezondbidders, homeopaten, antroposofen en welke kwakzalvers u verder ook te binnen willen schieten. Redelijkheid gaat boven alles, maar die vergt soms veel inspanning en wie is er nou nooit moe?

no. 823

niet voor publicatie

's Gravenhage, 3 October.-

1. Wij maken u er op attent, dat hedenmiddag om vijf uur de fuhrer spreekt voor de winterhulpe.
2. De presse abteilung herinnert er aan, dat advertenties over naar het buitenland te koop gevraagde vrachtauto's, omnibussen enz. niet geplaatst mogen worden, zonder goedkeuring van het departement van waterstaat.
3. De presse abteilung vestigt nog eens de aandacht op de zeer belangrijke gebeurtenissen in het stadion te amsterdam op zaterdag en zondag a.s.
4. De presse abteilung deelt mede, dat het vanaf heden verboden is om artikelen of berichten op te nemen ten bate van de astrologie, het occultisme, de waarzeggerij, gezondbidderij, theosophie, antroposofie en dergelijke.

Ook is het vanaf heden verboden om advertenties op te nemen ten gunste van de bovenvermelde verschijnselen (dus ook geen advertenties, waarin bijeenkomsten van dezen aard worden aangekondigd of ideeën worden vermeld, geen advertenties van waarzegsters, kaartlegsters, enz.).-

Meld complicaties van alternatieve therapieën

In Medisch Contact van 16 december 1994 verscheen een artikel getiteld 'Indirecte risico's van alternatieve middelen', van de hand van De Smet, Stricker en Nijman. Zij doen daarin een oproep van de lezers om concrete gevallen te melden. De laatste alinea van hun stuk drukken wij hier gaarne nog eens letterlijk af:

Het Bureau Bijwerkingen Geneesmiddelen zou, door middel van goed gedocumenteerde casus, in kennis willen worden gebracht van alle complicaties die zijn ontstaan in het kader van alternatieve therapieën en die mogelijk hadden kunnen worden voorkomen door het continueren of instellen van een effectieve reguliere behandeling.

U kunt uw melding richten aan: Bureau Bijwerkingen Geneesmiddelen, Postbus 3008, 2280 MK Rijswijk.

Dit initiatief verdient onze warme steun en wij willen alle leden gaarne oproepen om in voorkomende gevallen daadwerkelijk melding te doen.

Petr Skrabanek 1940-1994

Op 21 juni van het vorig jaar overleed op 53-jarige leeftijd Petr Skrabanek aan de gevolgen van een kwaadaardige vorm van prostaatkanker. Zijn voortijdige dood is een enorm verlies voor het denkend deel van de mensheid en meer speciaal voor kritisch ingestelde medici.

Skrabanek werd geboren in Tsjecho-Slowakije en studeerde scheikunde aan de Karel universiteit te Praag. Hij werkte daarna enige tijd als forensisch toxicoloog. Daarnaast ging hij geneeskunde studeren. Hij was al ver met deze studie gevorderd, toen hij tijdens een vakantie met zijn vrouw Vera trekkend door Ierland, vernam dat het Russische leger Praag binnenviel en een einde maakte aan de Praagse lente. Hoewel zij niet meer tot hun beschikking hadden dan twee rugzakken, zijn kleine tent en een geringe Engelse woordenschat, besloten zij niet terug te keren naar hun vaderland. Wij kunnen er dankbaar voor zijn, dat weldoeners er voor zorgden, dat hij zijn medische studie kon afmaken aan het Royal College of Surgeons te Dublin. Hij wijdde zich enige tijd, met veel succes, aan research op het gebied van neurotransmitters, maar zijn hart lag daar niet. Daarvoor waren de reikwijdte van zijn blik, zijn grote eruditie en zijn intellectuele twijfels over veel heilige huisjes in de geneeskunde te prominent en te superieur.

Briljant en invloedrijk essayist

Hij kreeg een aanstelling aan de afdeling Sociale Geneeskunde van het Dublinse Trinity College en ontwikkelde zich in korte tijd tot een briljant en invloedrijk essayist met name op het gebied van medische ethiek, klinische epidemiologie en preventieve geneeskunde (deze laatste tak van de geneeskunde werd door hem - stugge roker - weinig hoog geacht, hij sprak van het 'nieuwe evangelie'). Hij bezat een scherpe pen, een uitstekende stijl van schrijven en lardeerde zijn teksten met prachtig gekozen citaten uit de wereldliteratuur. Hij produceerde en passant zelf ook aan de lopende band passages, die op hun beurt weer als 'quotes' een eigen leven konden gaan leiden.

Op de voorlichtingsfolder van onze Vereniging staat al vele jaren een van zijn fraaie uitspraken ('By choosing disbelief nothing is lost', etc.). Hij schreef tijdens zijn werkzame leven meer dan driehonderd artikelen en was daarnaast ook liefhebber van de schone letteren. In die laatste kwaliteit had hij in zijn tweede vaderland een grote reputatie opgebouwd als kenner van James Joyce en dat ging zelfs zo ver, dat hij elk jaar een serie lessen gaf over diens *Finnegans Wake*. Ook maakte hij deel uit van de vertalersgroep, die een Engelse

vertaling voorbereidt van Lautréamont's *Les Chants de Maldoror*. Deze excentrieke schrijver van surrealistische werken interesseerde Skrabanek hevig, zoals hij ook liefhebber was van de cynische Amerikaanse publicist Ambrose Bierce (auteur van *The Devil's Dictionary*, en ook bewonderd door Gerard Reve alhier).

Krachtige en gezonde afkeer

Van alternatieve geneeswijzen had hij een krachtige en gezonde afkeer en hoewel hij natuurlijk wel inzag, dat die onzin niet het grootste probleem van de geneeskunde vormt, hij was niet te beroerd om ook aan dat fenomeen met grote accuratesse aandacht te besteden. Hij deed dat o.a. in het hier (Actieblad sept. 1990) eerder besproken boek *Follies and Fallacies in Medicine*, dat hij samen schreef met James McCormick, ook verbonden aan het Trinity College. In het fraaie *Examining Holistic Medicine* schreef hij het hoofdstuk over acupunctuur (door hem ook wel verbasterd tot 'quackupuncture') en in *The Lancet* verschenen van zijn hand stukken met welluidende titels als: 'Acupuncture in the age of unreason', 'The demarcation of the absurd', 'Health Quackery' en 'Acupuncture: needless needles'. Binnen onze Engelse zustervereniging Health Watch behoorde hij tot de fundamentalisten, die een afkeer hadden van toenadering tot en contact met alternatieve genezers. Zijn ontevredenheid over de 'softe' koers van die club bracht hij verscheidene keren naar voren.

Persoonlijke herinneringen

Zelf heb ik Skrabanek enkele malen ontmoet. Nadat ik de toenmalige secretaris van de Nederlandse gynaecologenvereniging lezing van zijn *Follies* had aangeraden, kreeg hij meteen een uitnodiging om op een jaarcongres met een vrije opdracht het woord te voeren. Het werd een zeer succesvol optreden. Blijkens het 'In Memoriam' van zijn vriend McCormick (*The Lancet* 2 juli 1994, p. 52) had Skrabanek ook de gewoonte om mensen met wie hij het eens was, of die hij bewonderde brieven te schrijven. Ook ons viel die eervolle behandeling ten deel, toen wij eens in een ingezonden reactie in *The Lancet* Knipschild kritiseerden, die kort daarvoor een raar stuk had gepubliceerd over de financiering van wetenschappelijk onderzoek naar alternatieve geneeswijzen. Hij stelde daarin voor om door acupuncturisten enerzijds en vertegenwoordigers van de Vereniging tegen de Kwakzalverij ('A noisy organisation of very conventional doctors') een weddenschap te laten afsluiten over een op te zetten onderzoek naar acupunctuur. De verliezer zou het onderzoek moeten betalen. Wij wezen er in onze reactie op, dat het eenvoudiger zou zijn om met de acupuncturisten een bezoek aan de anatomische snijzaal te brengen. Indien er meridianen e.d. zouden wor-

den gevonden, dan zouden wij tracteren, maar indien er spieren, zenuwen en bloedvaten zouden worden aangetroffen, dan zouden de acupuncturisten moeten zwijgen. Skrabanek was het volkomen met ons eens.

Sindsdien wisselden wij af en toe wat literatuur uit en in het vorig voorjaar zouden wij hem nog de Engelstalige samenvatting van het Gezondheidsraad-rapport over wetenschappelijk onderzoek en alternatieve behandelwijzen toe. Wij waren daarmee niet erg gelukkig, maar Skrabanek troostte ons, bij schrijven van 28 januari 1994: 'The English scene is much more depressing - they have even established a university chair in 'complementary' medicine in Exeter'. Hij heeft toen waarschijnlijk al geweten, dat hij terminaal ziek was en werkte nog koortsachtig aan zijn postuum te verschijnen boek *The Death of Humane Medicine*.

Skranbanek laat een vrouw en twee dochters na. Het is zoals McCormick schreef: The world of medicine is impoverished by his death. En het is ook zoals de Ouden zeiden, de besten gaan altijd te vroeg.

C.N.M. Renckens.

De taal van de kwakzalver (II)

'The weakness and credulity of men is such that they often prefer a mountebank, or a cunning woman, and imposters, to a learned physician. For in all times, witches, old women, and imposters, have, in the vulgar opinion, stood competition with physicians.'

Francis Bacon (1561-1626)

Het is niet toevallig dat Apollo zowel de god van de poëzie als de god van de geneeskunde is, want de boeiende kracht van de stem in poëzie en zangkunst is nauw verwant aan de helende kracht van het woord, dat tot zieken wordt gericht. Taalgebruik is een cruciaal onderdeel van de 'bedside manners' van elke dokter en is essentieel voor een succesvolle behandeling. Toch ontstond er sinds de wetenschappelijke revolutie van de zeventiende eeuw veel wantrouwen tegen de helende kracht van het woord. Filosofen als Bacon, Hobbes en Locke droegen veel bij aan dat wantrouwen, dat ook de geneeskunde niet onberoerd liet. Als, zoals de wetenschap leerde, ziekte onderdeel is van een mechanistisch systeem van oorzaak en gevolg, hoe zouden woorden dan een helende werking kunnen hebben?

Dat kwakzalvers, wier naam vermoedelijk zelfs afgeleid is van het kwaken en voortdurend produceren van geluid, in die periode dus voor veel tegenspraak en schandalen zouden zorgen, dat lag dan ook zeker voor de hand. Het was daarom een interessante gedachte van de Britse historicus Roy Porter om de taal van de kwakzalvers in het Engeland tussen 1660 en 1800 aan een sociolinguïstische beschouwing te onderwerpen. Zijn onderzoek resulteerde in een zeer interessant hoofdstuk in het boek 'The social history of language', waarin een groep geleerden uit Cambridge het taaleigen van een groot aantal subculturen uit het verleden in Europa analyseert. Voor zijn 'The language of quackery in England' kon Porter putten uit een aantal rijke bronnen, waarvan alleen de namen ons al doen smullen. Wat dacht u van: 'The Cheats of London Town exposed' (1766), of 'The Sham Doctor' (eind 18de eeuw), of 'Quackery unmasked' (1709), 'The Modern Quacks' (1724), 'The Quacks of old London' (1928) en 'The humbugs of the world' (1866)?

In zijn rijke verhaal valt o.a. te lezen, dat reeds in 1741 een kwart van de advertentieruimte in de kranten in beslag werd genomen door kwakzalversadvertenties. Porter wijst erop, dat kwakzalvers met hun holle frasen natuurlijk een makkelijke prooi waren voor

de kritiek van de officiële medici, maar dat deze laatste categorie vaak ook nauwelijks kon worden overtroffen in het produceren van 'large sounds with little meaning'. In kluchten uit die periode werd de dokter vaak afgeschilderd als iemand, die bang was voor zijn nering en daarom de kwakzalvers zo fel bestreed. Het onheldere taalgebruik van de doktoren werd o.a. in het toneelstuk 'Tom Jones' belachelijk gemaakt. De chirurg zegt daar: 'Ik werd eens bij een patiënt geroepen, die een violente contusie van zijn tibia had ondergaan, waarbij zijn exterieure cutis was gelacereerd, hetgeen had geleid tot een profuse sanguinolente afscheiding'.

Kettinkjes voor de melktandjes

Het onderscheid tussen echter dokters en kwakzalvers was in dit tijd vaak onscherp. Waar kwakzalvers zich bedienden van hun geheimmiddelen ('nostrums') en waar de doktoren deze fel aanvielen, daar kan tegelijkertijd worden vastgesteld, dat vooraanstaande medici soms hun naam leenden aan diezelfde kwakzalversmiddelen. De internist Chamberlain verkocht kettinkjes voor problemen met de melktandjes, er was 'Dr. Mead's powder' tegen hondsdoelheid en 'Jenner's Tartar Emetic' was een braakmiddel, vernoemd naar de fameuze Edward Jenner. Maar ook doktoren, die zich niet bedienden van dit soort commercie, hadden zo hun methoden om bij het publiek in trek te geraken. Waar zij nauwelijks effectieve behandelwijzen tot hun beschikking hadden, konden zij hun faam vaak vestigen met geleerdheid, een goede kennis van de klassieke cultuur en een beheersing van de etiquette van de bedside manners.

Porter vervolgt dan zijn artikel met een beschrijving van de klassieke kwakzalver-marktschreeuwer uit die periode. Met hun monologen, want de rol van de patiënt is vrijwel geheel passief, proberen zij hun klanten te overreden, hun vertrouwen te winnen en verzet en scepsis te overwinnen. De lagere goden zagen er weinig opvallend uit en volstonden vaak met het neerleggen van hun kleed op de grond. De meer succesvolle kwaks vertoonden hun kunsten, naar het voorbeeld van hun Italiaanse collega's - de ciarlatani - vanaf een verhoging. Vaak hadden zij een helper en was hun uitstalling versierd met talrijke attributen en vooral ook tevredenheidsbetuigingen van verre prins en dergelijke.

Gladde praters en gebroken Engels

De act had veel gelijkenis met circusvertoningen, waarbij zowel vertrouwde als exotische zaken werden vertoond. Zowel gladde praters als buitenlanders met gebroken Engels konden succesvol zijn. Altijd was er natuurlijk sprake van het genezen van het ongeheelbare en van 'niet goed, geld terug'. Soldaten en invaliden konden vaak gratis worden behandeld en de pillen zagen er soms betoverend uit. De beroemde James Graham, die met zijn Temple of Health furore maakte, begon vaak met uitgebreide vleierijen aan het adres van zijn voornaamste doelgroep: de (onvruchtbare) vrouw: "Geliefde Vrouwen, die de meest bewonderenswaardige schepselen zijn, die God ooit onder zijn firmament schiep, ik heb mijn studie gewijd aan uw Schoonheid, Gezondheid, Weerstand, Kracht en Lange Leven".

John Taylor noemde zichzelf 'chevalier, Ophthalminator, Pontificaal, Imperiaal en Koninklijk, en beweerde te hebben behandeld resp. paus Benedictus XIV, Augustus III, de koning van Polen, Frederik V enzovoort, enzovoort'. Kwakzalvers gaven zichzelf in die periode nog geen pseudo-academische kwalificaties, maar noemden zich meester of artist. Zij beweerden hun kennis te hebben verworven door verre reizen en door te leren van zeer wijze leermeesters. Pas in de 19de eeuw ontstonden 'Quacks Colleges' met nep-titels voor hun leden. Overdrijven konden zij als de beste: de pillen waren altijd 'never-failing', 'universal' of 'supreme'! Ook bedienden zij zich graag van pseudo-medisch jargon om indruk te maken.

Een 'hoog-Duitse' kwakzalver uit die tijd deelde mee, dat zijn 'friendly pills' op verschillende manieren werkten, namelijk 'hypnotisch, hydroticaal, cathartisch, proppysinatisch, hydragogiaal, pulmaticaal, en tenslotte synecdochicaal, door de gehele Oeconomia Animalis te stimuleren'.

Op goede voet met Boerhaave!

Een andere manier om indruk te maken was 'name-dropping', het achteloos laten vallen van namen van beroemdheden en genieën uit die tijd. De 'chevalier' Taylor had, zo beweerde hij, ontmoetingen gehad met Boerhaave, Haller, Morgagni, Winslow, Monto en Linnaeus. Deze 'Georgian' kwakzalvers zetten zich dus niet af tegen de officiële geneeskunde, zoals dat later in de negentiende eeuw wel zou gaan gebeuren. Wel hielden zij vaak vast aan symbolen en begrippen, die de nieuwe wetenschap al had verlaten, maar dat hadden de kwakzalvers niet in de gaten. Astrologie, toverij en alchemie bleven deel uitmaken van hun verkoopstrategieën.

Gulzig naar vormen van legitimatie beriep men zich ook nogal eens op religieuze inspiratie. Soms werd een rechtstreekse goddelijke opdracht geclaimd, maar vaker werd in de naamgeving van de middelen gesuggereerd, dat er bovennatuurlijke krachten in aanwezig waren: 'wonderbaarlijke kiespijn kettingen' of 'Goliath-balsem'. De religieuze ondertoon was oecumenisch en soms zelfs gemengd met heidense elementen uit de klassieke oudheid, als in de Apollo

Kamer van Graham en bij een priesteres, die zich Hebe Vestina liet noemen. Er waren zelfs ook 'Mecca-pillen' verkrijgbaar! Toch zorgde de rooms-katholieke santenkraam voor de meeste religieus geïnspireerde namen: men handelde in 'Pulvus Benedictus', 'monnikenbalsem', 'Catholique Medicine' en, voor twee shilling per doosje, Dr Trigg's 'Golden Vatican Pills'. Porter noemt het zeer opvallend, dat in het anti-roomse klimaat van het Engeland in die dagen, met zijn virulente 'No Popery'-mentaliteit, dergelijke namen zo prominent figureerden. Hij verklaart het doordat de protestantse Engelsen toch behoefte hadden aan de door hun geloof verbannen rituelen van rozenkransen, mystieke symbolen, heilige sacramenten en handoplegging.

Paris pills tegen 'Franse pokken'

Naast gebruik van pseudo-wetenschappelijke namen en religieuze inspiratie trachten kwakzalvers hun publiek te imponeren met suggestief taalgebruik. Men gebruikte daarvoor bij voorkeur vreemde talen, liefst Latijn of Grieks. De kwak beriep zich op een klassieke opvoeding en noemde zijn wondermiddelen bijvoorbeeld 'Elixir Vitae', 'Pilulae Anti-Scorbuticae', 'Aurum Potabile' en 'Arcanum Magnum'.

Even vaak werden vreemde plaatsnamen genoemd om de geheimmiddelen attractief te maken. Hoewel er ook plaats was voor lokale produkten als de 'British Pills' en de 'Scots Pills' ('excellent

(vervolg op pag. 6)

Fee

Of ik de volgende dag in het programma Via Ria met Jomanda wilde discussiëren. Eigenlijk niet, maar ze konden niemand anders vinden, dus vooruit maar. Bij de voorbespreking, een uur voor de aanvang in de studio, bleek dat ze alsnog in mijn plaats Toni Boltini bereid hadden gevonden in de aanval te gaan. In het draaiboek was mijn bijdrage gereduceerd tot het aan Sylvia Millicam uitleggen dat het verdwijnen van haar wratjes geen paranormale oorzaak behoefde te hebben. Dat kostte niet veel moeite dus ik kon gedurende de rest van het uur rustig kijken naar een stoet landgenoten die Jomanda en het paranormale hevig toegedaan waren.

Er was een mevrouw die in Lourdes een plaatje in haar voet gekregen zou hebben en die twee uur lang bij Jomanda op de tafel had mogen liggen en daar door 'dokters van boven', zoals zij het uitdrukte, geopereerd was waarna dit plaatje miraculeus verdwenen bleek.

Ook was er een MS-patiënte die uit haar rolstoel was opgestaan en nog steeds alles kon. Verder was er een persoon die zelf ook paranormaal begaafd was en een paard had genezen door enkele adviezen, waaruit wel bleek dat deze gave niet op suggestie kon berusten. Zelf was hij ook bij Jomanda geweest en de hogere mach-

ten van gene zijde hadden zich aan hem kenbaar gemaakt door enige tijd de data van verloving en huwelijk uit zijn trouwring te wissen.

Een mevrouw in een roze pyjama die vroeger zonder dat zij het wist kampte met meerdere persoonlijkheden was die allemaal kwijtgeraakt.

De duidelijke mening van Toni Boltini dat Jomanda de kluit belazerde op dezelfde wijze als in de waarzegshows vroeger bij hem in het circus, had geen enkele invloed op de aanwezige gelovigen. En Sylvia Millicam vond dat alleen een oneerlijk iemand zoiets lelijks over een ander kon zeggen.

Voor de rationeel ingestelde mens is deze lichtgelovigheid wonderbaarlijk. Temeer daar het lijkt alsof zij teruggrijpt op een stadium van de menselijke ontwikkeling voordat echte goden verzonnen werden. Volgens de Encyclopedia of Gods van Michael Jordan, waarin 2500 goden behandeld worden, zien wij de eerste echte goden verschijnen in de Egyptische en Sumerische religies, zo'n vierduizend jaar voor Christus. Men gaat ervan uit dat voor die tijd meer animistische denkbeelden leefden. In dat type geloof wordt de gehele werkelijkheid gezien als bezielde door onzichtbare krachten, die ook gezondheid en ziekte bestieren.

Om met deze krachten in contact te komen krijgen bepaalde leden van de stam, de sjamanen, bijzondere kracht toegedicht.

De bovennatuurlijke spirituele entiteiten zelf, soms geesten genoemd, worden niet duidelijk gedefinieerd.

De analogie met het geloof in Jomanda is duidelijk. De geesten zijn nu krachten 'van gene zijde', in dit geval een soort onzichtbare dokters met een voorliefde voor goocheltrucs. Jomanda is de tovenares die in de evenementenhal te Tiel in blauwe jurk intermedieert tussen dit onzichtbare rijk en haar zieke stamleden.

Bij deze regressie is niet alleen sprake van een afwijzen van de medische wetenschap, zelfs de eraan voorafgaande stadia van monotheïsme en veelgodendom worden in één klap overgeslagen. Deze mensen zijn voor hun begrip van de wereld helemaal terug bij af. Het is verdedigbaar dat deze gemoedsgesteldheid vooral optreedt wanneer de alledaagse realiteit als onbegrijpelijk en afschrikwekkend wordt beleefd. Deze stam van neo-primitieven leeft in een mysterieuze boosaardige wereld waarin het meest ongelooflijke werkelijkheid kan zijn en alleen een goede blauwe fee uitkomst kan bieden.

Peter Bügel.

(Deze column verscheen eerder in Het Parool van 10 december '94).

after hard drinking'), toch vielen de als xenofob bekend staande Engelsen collectief voor produkten als het Italiaanse 'Orvietane', de Franse 'Paris Pill' tegen de Franse pokken (syfilis) en Duitse, Poolse, Joodse en Turkse middelen. Er was Japans poeder tegen reuma, Perubalsem en 'American Balsem' tegen de jicht. Door gebruikmaking van dit soort namen trachtten de kwakzalvers te profiteren van het toenemende cosmopolitisme, dat de Verlichting met zich mee bracht, aldus Porter.

Een laatste truc om hun middelen aantrekkelijk te maken voor het lichtgelovige publiek was het schermen met adellijke namen en royalty. Boven het plakkaat dat Sir William Read gebruikte stond in grote letters: 'Dieu et mon Droit'. De middelen heetten 'Imperial Snuff', 'Duke of Portland's Powder', 'Lady Moor's Drops'. De Nederlandse reizende meester Cornelius van Tilburg noemde zichzelf 'gezworen chirurgijn van onze souvereine vorst Koning Willem'.

Porter toonde overtuigend aan, dat in die tijd taalgebruik en reclametechnieken bij kwakzalvers van eminent belang waren. Hij gelooft zelfs, dat commerciële publiciteit en reclame in krantjes en op zuilen en wandborden is uitgevonden door kwakzalvers. Hij concludeert eveneens dat, in weerwil van een populaire misvatting, de kwakzalvers zich destijds niet afzetten tegen de orthodoxe geneeskunde en dat zij er allerm minst op uit waren om een radicaal alternatief (zoals later bijvoorbeeld de homeopathie) aan te bieden. Echte doktoren en kwakzalvende 'healers and dealers' tolereerden elkaar. Dat zou pas in de negentiende eeuw anders gaan worden.

Geïnspireerd door Porter's interessante werk zal ik de volgende en laatste aflevering van deze kleine serie over de taal van de kwakzalver een onderzoek instellen naar het taalgebruik van de belangrijkste soort hedendaagse kwakzalver, de homeopaten. Onze bijzondere aandacht zal daarbij uitgaan naar hun uitspraken over de waarde van hun behandelwijze bij kanker.

Drs. A.L. Ternee.

The social history of language. Ed. by Peter Burke and Roy Porter. Cambridge University Press (1987) ISBN 0-521 31763 0.

*"Ich bin der Doktor Eisenbart,
Kurier' die Leut' nach meiner Art.
Kan machen dass die Blinden gehn,
und dass die Lahmen wieder sehn".*

De aardstralen en de ideale verpleegster

Aan programmamaakster Tineke de Nooy (RTL 4), die zo graag de paranormale wereld aan de kijkers openbaart en als een bewonderaarster van het fenomeen Jomanda geldt, wijde Frits Abrahams in NRC Handelsblad de hierna volgende beschouwing. Met toestemming van de auteur laten wij hieronder de tekst onder de titel "Tineke, de ideale verpleegster" volgen.

Niets zou ik liever willen dan helemaal opgaan in de paranormale wereld van Tineke de Nooy, programmamaakster bij RTL 4. Alle zorgen en pijnen vallen opeens van je af, nooit meer de kwel-

lende vraag naar de zin van het leven. Stel, je hebt de laatste tijd veel last van migraine, en bovendien breekt er in je gezin een onverklaarbare epidemie uit van lopende neuzen, kinkhoest en wintertenen. Drie weken geleden zag ik bij Tineke de man die goede raad zou kunnen verschaffen. Hij heet Michiel Haas en hij is van beroep aardstralendeskundige.

Haas was een poosje geleden ingehuurd door een woningbouwvereniging om de klachten te behandelen van diverse bewoners. Het was begonnen bij een mevrouw met een miskraam. Volgens haar man had ze die miskraam te wijten aan negatieve aardstralen (je hebt ook positieve, zoals u verondersteld wordt te weten). Haas was er als 'onpartijdige deskundige' bij geroepen en zijn wichelroede sprak klare taal: het barstte in dit huis van de verdachte aardstralen.

"Een ernstige situatie die ook in andere huizen moet spelen", vond Haas. En jawel, al snel bleken er in de buurt ook opvallend veel kankergevallen voor te komen. Er bestaat, volgens Haas, een aantoonbare relatie tussen aardstralen en kanker, al voegt hij eraan toe dat je er óók aanleg voor moet hebben (voor de kanker, maar misschien ook voor de aardstralen).

Wat nu te doen met al die geaardstraalde huizen? De mensen konden er niet langer dan twee jaar in wonen, adviseerde Haas. Eén man had de woningbouwvereniging al zo gek gekregen hem een ander huis te geven. "Anders had ik mijn in brand gestoken", zei de man strijdlustig. De vraag bleef onbeantwoord of aardstralen een stevige fik kunnen overleven. Mijn inschatting: ja, aardstralen zijn heel hardnekkig.

Ik hoop en vertrouw erop dat alles wat ik tot hier heb opgeschreven, een nogal geloofwaardige indruk maakt. Nogmaals, zelf zou ik niets liever doen dan er onvoorwaardelijk in geloven. Er is echter, wat mij betreft, één hinderpaal, en een forse: Tineke. Tineke wekt iets op dat uitgesproken ondermijnend werkt op mijn ontvankelijkheid voor het paranormale: de slappe lach.

Wat is het? Haar moederlijke gestalte, haar Veronica-achtige woordkeus, de goedhartige oogopslag? Ik weet het niet, maar als ik Tineke in een Marokkaanse kaftan het plein van de nieuwe goeroe Sai Baba zie opstuiven, ga ik onherroepelijk voor de bijl. Het middenrif doet zijn vernietigende werk. Tineke wil ons doen geloven dat Sai Baba heilige as uit zijn handpalm laat stromen, maar alles wat ik door mijn betraande ogen kan zien, is een tweederangs goochelaar die de as uit zijn mouw staat te schudden.

Daarmee doe ik Tineke eigenlijk groot onrecht, want wat we vooral in haar moeten toejuichen, is haar grote mildheid voor de zwakzinnigen in onze samenleving. Zo had ze IKON-filmer Philip Engelen te gast, de man die ooit een omroepvermogen spendeerde aan een idolate film over Sai Baba. Engelen vertelde dat hij met eigen ogen gezien had hoe Sai Baba de regen en het onweer had tegengehouden ("anders worden de jongens nat", had Baba gezegd), en hoe hij ringen van structuur had veranderd door er drie keer doorheen te blazen. Aan alles kun je merken dat zo'n man ernstig in de war is, en in zo'n geval is Tineke de ideale, geduldige verpleegster.

Wie al een tijdje niet meer helemaal helder in het hoofd is, wie last heeft van spookverschijningen en hinderlijke klopgeesten, doet er daarom goed aan zich onmiddellijk tot Tineke te wenden. Deelname aan haar programma moet een weldadig bad voor de geest zijn. Tineke luistert naar je, ze geeft je het gevoel dat je, ondanks alles, toch nog tot de wereld van de normalen behoort.

Er was een uitzending waarin Tineke drie Amerikaanse vrouwen over hun ervaringen met UFO-nauten liet vertellen. UFO-nauten zijn buitenaardse wezens van ongeveer 1 meter 20, ze hebben grote hoofden en donkere, scheve ogen, en ze bezitten ook een penis (lengte onbekend, maar dat mag geen reden voor onderschatting zijn). De drie Amerikaanse stakkerds vertelden hoe ze door de UFO-